

3. Příjmy a výdaje domácností seniorů

Údaje o příjmech a výdajích seniorů poskytuje výběrové šetření Životní podmínky, které provádí ČSÚ již od roku 2005. Obsahuje důležité údaje týkající se velikosti domácností, jejich příjmů (včetně struktury příjmů), jejich výdajů za bydlení a energie, ekonomické aktivity členů domácnosti, ale i údaje ilustrující vybavenost domácností nebo subjektivní názory na bydlení. Jelikož se jedná o výběrové statistické zjišťování, jehož výsledky jsou poté dopočteny na celou populaci ČR, jsou výstupy z něj poskytovány jen do úrovně krajů. V této kapitole se zabýváme situací v Praze a pro porovnání také situací v Česku celkem.

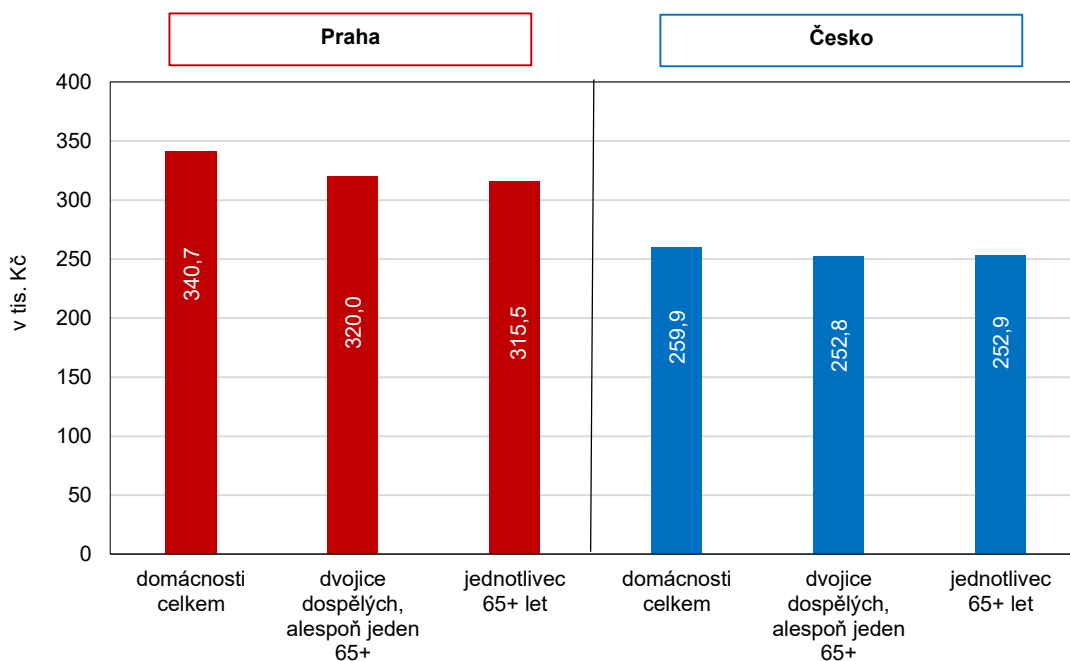
Za domácnosti seniorů považujeme dvě skupiny domácností. Domácnosti jednotlivce ve věku 65 a více let (65+) a pro zjednodušení je v textu nazýváme „domácnosti jednotlivců seniorů“ nebo „jednotlivci senioři“. Druhou skupinou domácností, kterými se zabýváme, jsou domácnosti dvou dospělých, z nichž alespoň jedna osoba je ve věku 65 a více let. Ty označujeme jako „dvoučlenné domácnosti dospělých s alespoň jedním seniorem“. Mezi těmito domácnostmi je vysoké zastoupení těch, kde jsou obě osoby starší 65 let (cca 88 % v roce 2022). Jedná se tedy ve většině případů o dva seniory. Pro srovnání uvádíme u jednotlivých údajů a grafů také informace k situaci domácností celkem.

Čistý peněžní příjem domácností

V následujícím odstavci hodnotíme rozdíly v čistých ročních peněžních příjmech různých typů domácností. Příjmy jsou v šetření zjišťovány za předchozí kalendářní rok, tzn. údaje o příjmech ze šetření Životní podmínky 2023, se týkají roku 2022. Do příjmů se počítají všechny zdroje příjmů domácnosti, tzn. jak příjmy ze zaměstnání, podnikání či jiné samostatně výdělečné činnosti, tak i důchody, sociální dávky, příjmy z pronájmu, z finančních aktiv, přijaté výživné či podpora od jiných domácností.

Graf 3.1: Roční čisté peněžní příjmy domácností na osobu v Praze a v Česku (2022)

Zdroj dat: ČSÚ, Životní podmínky (2023)

V Praze dosáhly v roce 2022 roční čisté peněžní příjmy domácností na osobu v průměru 340,7 tisíc Kč u všech domácností. Senioři jednotlivci měli příjmy na úrovni 315,5 tisíc Kč, tedy o 7,4 % méně. Dvoučlenná domácnost s alespoň jedním seniorem měla roční čistý příjem na osobu na úrovni 320,0 tisíc Kč, což představuje o 6,1 %

méně než v případě domácností celkem. V celém Česku se čisté roční příjmy domácností celkem v roce 2022 pohybovaly na úrovni 259,9 tisíc Kč. Příjmy obou typů seniorských domácností byly v Česku také nižší než domácností celkem, u obou skupin těchto domácností byly příjmy na osobu velmi podobné. Rozdíly mezi příjmy domácností celkem a domácnostmi seniorů byly v roce 2022 větší v Praze než v Česku.

Z hlediska vývoje v čase můžeme konstatovat, že od roku 2016 do roku 2022 čisté příjmy všech zde uvedených typů domácností stoupaly. V období 2016 až 2022 rostly čisté příjmy domácností v Praze průměrně o 6,9 % ročně, domácnostem jednotlivců seniorů o 8,1 % a u dvoučlenných domácností s alespoň jedním seniorem průměrně o 7,0 % ročně. Rovněž i mezi lety 2020 a 2021, v době covidové epidemie doprovázené velkým počtem omezení v ekonomice i v osobní rovině, čisté peněžní příjmy u všech těchto domácností vzrostly.

V případě domácností seniorů, kteří pobírají starobní důchod (samotný nebo v kombinaci s jiným druhem důchodu, např. vdovským), dochází ke každoroční valorizaci (zvyšování) důchodů podle růstu inflace a reálných mezd. V této souvislosti musíme připomenout, že všichni příjemci důchodů v roce 2020 obdrželi příspěvek 5 000 Kč, označovaný jako tzv. rouškovné. V roce 2021 a zejména v roce 2022 byla valorizace procentuálně vyšší, protože vycházela z vysoké inflace v těchto letech.

Jaký je reálný růst čistých příjmů domácností, zjistíme, když do nominálního růstu příjmů promítneme růst spotřebitelských cen (někdy zkráceně inflace). Do roku 2018 (včetně) se míra inflace pohybovala do 2,5 % ročně. V roce 2019 byla již shodně u všech typů domácností na úrovni 2,8 % a cenová úroveň dále rostla. V roce 2022 pak dosáhla meziročního růstu většího než 10 %. Mezi rokem 2021 a 2022 u pražských domácností vzrostly spotřebitelské ceny o 14,3 %, u domácností důchodců v ČR vzrostly ceny o 15,6 %.

Tabulka 3.1: Vývoj indexu spotřebitelských cen v letech 2015-2023

Zdroj dat: ČSÚ

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Index spotřebitelských cen ¹⁾								
domácnosti v ČR	100,7	102,5	102,1	102,8	103,2	103,8	115,1	110,7
domácnosti v Praze	100,7	102,5	102,3	102,8	103,2	104,2	114,3	108,4
domácnosti důchodců	100,6	102,2	101,9	102,8	103,5	102,9	115,6	113,6

¹⁾ meziroční index (předchozí rok = 100 %)

Spotřební koš, neboli struktura zboží, které lidé nejčastěji nakupují, je samozřejmě odlišná u různých typů domácností. Domácnosti důchodců mají spotřební koš jiný než domácnosti celkem, kam patří mimo jiné i domácnosti mladých jednotlivců nebo domácnosti s dětmi. Je zřejmé, že některé položky domácnosti důchodců nekupují, například chybí platby za zájmové kroužky, sportovní aktivity, méně se platí za kulturu a dovolené. Naopak domácnosti důchodců mají oproti ostatním domácnostem ve spotřebním koši větší zastoupení položek jako jsou například léky, nebo platby za bydlení a energie.

Když porovnáme růst čistých peněžních příjmů s růstem spotřebitelských cen u pražských domácností a u domácností seniorů¹, dostaneme ukazatel reálného růstu příjmů domácností.

¹ ČSÚ počítá růst cen (index spotřebitelských cen) za domácnosti celkem, domácnosti v hl. m. Praze a domácnosti důchodců. V tomto textu pro stanovení reálného růstu čistých peněžních příjmů používáme pro příjmy domácností celkem index spotřebitelských cen pro Prahu. Pro příjmy dvoučlenných domácností, kde alespoň jeden je senior, používáme index spotřebitelských cen důchodců. Speciální kategorii, která by vypovídala o indexu spotřebitelských cen důchodců v Praze, ČSÚ nepočítá.

Tabulka 3.2: Růst reálných čistých peněžních příjmů (po promítnutí vlivu inflace) u vybraných skupin domácností v Praze

Zdroj dat: ČSÚ, Životní podmínky

Typ domácnosti	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Domácnosti celkem ¹⁾	0,1	3,2	7,4	4,9	4,1	6,7	-7,7
Dvojice dospělých, alespoň jeden 65+ let ²⁾	0,9	1,0	1,9	4,1	6,4	4,9	-0,3
Jednotlivec 65+ let ²⁾	5,0	8,1	6,7	2,6	-1,8	3,6	2,2

¹⁾ u tohoto typu domácností byl ve výpočtu promítnut vliv inflace pro "domácnosti v hl. m. Praze celkem"²⁾ u tohoto typu domácností byl ve výpočtu promítnut vliv inflace pro "domácnosti důchodců"

Růst ročních reálných příjmů u všech domácností v Praze byl nejvyšší mezi lety 2017 a 2018 (7,4 % - nejvíce ve sledovaném období) a také – možná trochu překvapivě – mezi lety 2020 a 2021, v době covidové epidemie a v době různých omezení s ní spojených (o 6,7 %). V posledním sledovaném roce 2022 příjmy domácností oproti roku 2021 klesly o 7,7 %. V domácnostech, kde bydlí dva dospělí, z toho alespoň jeden senior, byl reálný roční růst příjmů nejvyšší v období 2019-2021. V roce 2022 poklesly oproti roku 2021 jejich příjmy meziročně o 0,3 %.

U domácností seniorů jednotlivců byl nejvyšší reálný růst příjmů v období 2016 až 2018. Mezi rokem 2019 a 2020 poklesly příjmy jednotlivcům o 1,8 %. V roce 2021 a dokonce i v roce 2022 meziročně vzrostly.

V posledním sledovaném roce 2022, kdy došlo k zahájení války na Ukrajině a následnému růstu cen energií a dalších maloobchodních položek, vzrostly příjmy reálně pouze domácnostem jednotlivců starších 65 let, a to o 2,2 %. U dvoučlenných domácností s alespoň jedním seniorem došlo k poklesu reálných příjmů na osobu o 0,3 %. Pokles příjmů v průměru všech domácností byl -7,7 %.

Zdroje hrubých příjmů domácností

Různé typy domácností mají různé zdroje svých příjmů. U seniorů ve starobním důchodu tvoří většinu příjmů důchod, u pracujících seniorů pak příjem ze závislé činnosti nebo příjem z podnikání. Jaké jsou zdroje celkových ročních hrubých příjmů u jednotlivých typů domácností, ukazuje tabulka 3.3.

Je zde uveden procentuální podíl jednotlivých složek (pracovních příjmů, důchodů, sociálních dávek a ostatních příjmů) na hrubých příjmech celkem. Mezi pracovní příjmy jsou započteny jak příjmy ze závislé činnosti, tak příjmy z podnikání. Příjmy ze sociálních dávek jsou například dávky nemocenského pojištění, peněžité pomoci v mateřství, příspěvek při ošetřování člena rodiny a další. Mezi ostatní příjmy patří třeba příjmy z kapitálového majetku (z úroků vkladů, výnosy z dluhopisů a další), příjmy z pronájmu, či transfery od osob z jiné domácnosti (například od příbuzných). Zvláště u chudších domácností seniorů mohou finanční transfery od příbuzných tvořit nemalou část příjmu.

U domácností celkem v roce 2022 převažovaly příjmy pracovní (80,3 %) nad dalšími příjmy. Důchody tvořily 12,2 %, sociální dávky 2,4 % a ostatní příjmy 5,1 %. Od roku 2015 do roku 2022 se mírně zvýšil podíl pracovních příjmů (z 78,7 % na 80,3 %) a mírně snížil podíl důchodů (z 14,3 % na 12,2 %). U ostatních příjmů je vývoj nejednoznačný.

Tabulka 3.3: Zdroje hrubých příjmů u vybraných typů domácností v Praze

Zdroj dat: ČSÚ, Životní podmínky

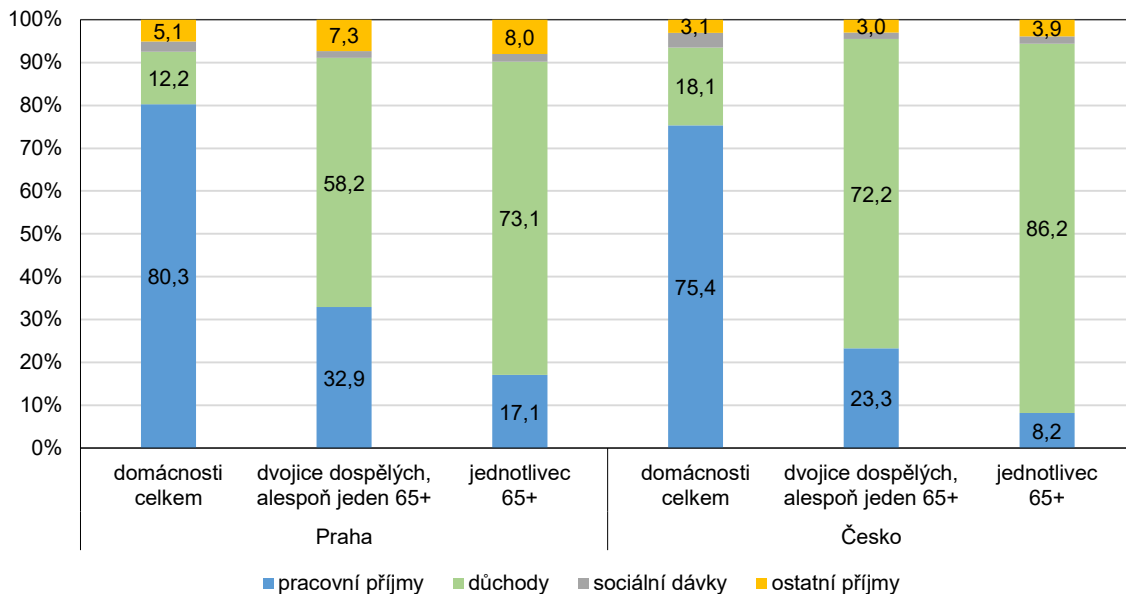
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Domácnosti celkem	hrubé příjmy celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	pracovní příjmy	78,7	79,6	79,7	81,2	81,6	81,0	80,4	80,3
	důchody	14,3	14,2	13,6	12,4	12,1	12,0	12,1	12,2
	sociální dávky	2,1	2,3	2,0	2,3	2,1	2,7	2,7	2,4
	ostatní příjmy	4,9	3,8	4,7	4,1	4,2	4,3	4,8	5,1
Dvojice dospělých, alespoň jeden 65+	hrubé příjmy celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	pracovní příjmy	30,5	28,4	29,5	29,3	29,5	31,1	32,3	32,9
	důchody	63,0	64,7	63,4	63,5	64,1	61,4	60,0	58,2
	sociální dávky	0,9	0,8	1,4	1,0	1,1	1,5	1,5	1,6
	ostatní příjmy	5,6	6,1	5,8	6,2	5,3	6,1	6,2	7,3
Jednotlivec 65+ let	hrubé příjmy celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	pracovní příjmy	8,7	11,0	12,1	19,0	17,5	14,0	16,9	17,1
	důchody	85,3	81,1	76,3	72,7	74,4	80,6	77,7	73,1
	sociální dávky	1,4	1,8	1,7	2,1	2,2	2,3	1,6	1,7
	ostatní příjmy	4,6	6,1	9,9	6,2	5,8	3,1	3,7	8,0

Pozn. mezi pracovní příjmy patří příjmy ze závislé činnosti a příjmy z podnikání

V domácnostech, kde spolu žili dva dospělí, z nichž alespoň jeden byl senior, tvořily v roce 2022 příjmy z důchodů 58,2 %, příjmy z pracovní činnosti 32,9 %, ostatní příjmy 7,3 % a sociální dávky jen 1,6 %. V posledních letech podíl pracovních příjmů v těchto domácnostech mírně vzrostl a naopak se u nich snížil podíl důchodů na celkových příjmech.

Graf 3.2: Zdroje hrubých příjmů u vybraných typů domácností v Praze a v Česku v roce 2022

Zdroj dat: ČSÚ, Životní podmínky

V Praze v domácnostech jednotlivců seniorů tvořily v roce 2022 největší část důchody (73,1 %) a výrazně méně pracovní příjmy (17,1 %). Ostatní příjmy pak představovaly 8,0 %. Sociální dávky tvořily u seniorů jednotlivců podobně zanedbatelný podíl jako u druhé seniorské skupiny domácností (1,7 %). Podíl pracovních příjmů na příjmech celkem se v jednočlenných domácnostech seniorů poměrně výrazně zvýšil a zároveň se znatelně snížilo zastoupení důchodů na jejich příjmech. V roce 2015 tvořily pracovní příjmy 8,7 % příjmů, nyní již 17,1 %. Byl to vůbec nejvyšší nárůst v porovnání s ostatními domácnostmi i v rámci zdrojů příjmů.

Pokud porovnáme zdroje hrubých příjmů domácností v Praze a Česku celkem, jsou zde určité rozdíly vyvěrající z celkové situace na trhu práce v Praze oproti zbytku Česka, a také z rozdílného zapojení starších osob na trhu práce. Praha se například vyznačuje vyšší zaměstnaností starších osob než v jiných krajích. V Praze je v domácnostech seniorů jednotlivců vyšší podíl příjmů z pracovní činnosti. V Praze to činilo 17,1 %, v Česku to bylo 8,2 %, tedy dvakrát méně. Zároveň byl v pražských domácnostech seniorů jednotlivců menší podíl důchodů na jejich celkových příjmech, a naopak vyšší podíl tzv. ostatních příjmů (2x více než v Česku celkem).

Dvojčlenné domácnosti s alespoň jedním seniorem mají v Praze nejčastěji jako zdroj svých příjmů uvedeny také důchody (58,2 % domácností), ale významnou část příjmů zde tvoří i pracovní příjmy (32,9 %). Neopomenutelná část příjmů těchto domácností je z ostatních příjmů (7,3 %). V Česku naproti tomu mají dvoučlenné domácnosti vyšší podíl příjmů z důchodů (72,2 %) a menší z pracovních příjmů 23,3 %. Vyšší podíl ostatních příjmů v domácnostech důchodců v Praze lze vysvětlit větším zastoupením příjmů z pronájmu, různých vkladů a jiných finančních produktů.

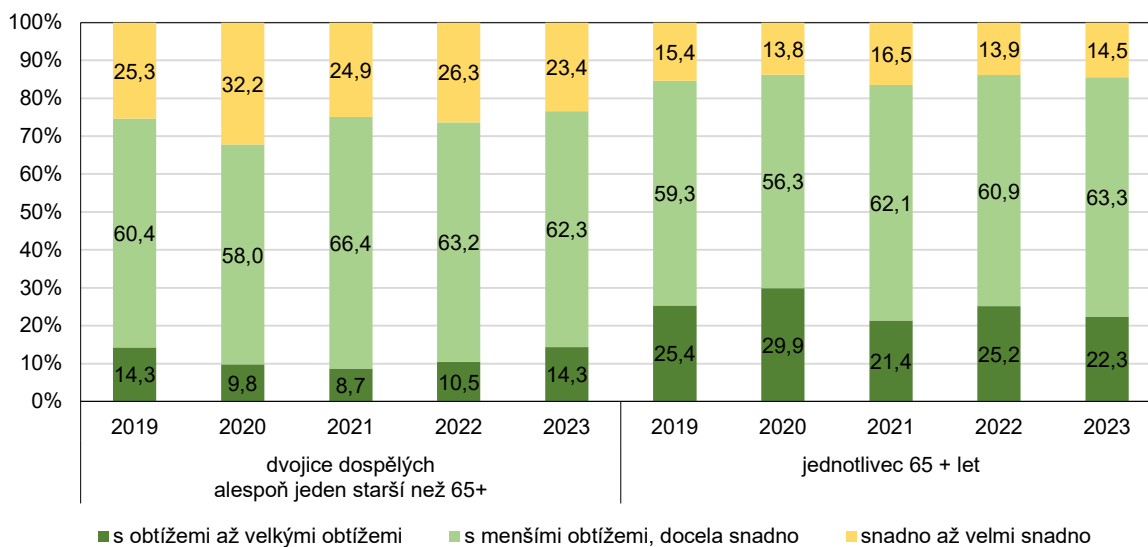
Jak vycházejí domácnosti s příjmem

Součástí výběrového šetření Životní podmínky je i otázka na to, jak domácnost vychází se svými příjmy, tedy otázka vyžadující subjektivní hodnocení. Údaje o schopnosti vycházet s celkovým příjmem jsou tříděny do tří skupin: domácnost vycházela se svými příjmy „snadno až velmi snadno“, „s menšími obtížemi nebo docela snadno“ a „s obtížemi až velkými obtížemi“. Toto hodnocení je k dispozici až do roku 2023 včetně.

V roce 2023 vycházela většina seniorů jednotlivců v Praze se svými příjmy „s menšími obtížemi či docela snadno“ (63,3 %), u dvoučlenných seniorských domácností se tato odpověď objevila v 62,3 % případů, měla tedy podobné zastoupení. Druhou nejčastější odpovědí u seniorů jednotlivců bylo, že vychází se svými příjmy „s obtížemi až velkými obtížemi“ (v 22,3 %). Na posledním místě se umístila nejvíce optimistická odpověď „snadno až velmi snadno“ (pouze u 14,5 % jednotlivců seniorů). Naopak u dvoučlenných domácností seniorů byla odpověď „snadno až velmi snadno“ druhou nejčastější variantou (uvedlo ji 23,4 % domácností). Dvoučlenných domácností seniorů, kteří vychází se svými příjmy s obtížemi až velkými obtížemi, bylo 14,3 %.

Graf 3.3: Schopnost domácností v Praze vyjít se svými příjmy - seniorské domácnosti (SILC)

Zdroj dat: ČSÚ, Životní podmínky

Pro srovnání, u všech pražských domácností celkem byla nejčastější odpověď, že vychází s příjmy „s menšími obtížemi, docela snadno“, což uvedlo 63,3 % domácností, a na druhém místě byla odpověď „snadno až velmi

snadno“ (23,0 %). Pouze 13,7 % všech domácností v Praze si posteskl, že vychází se svými příjmy „s obtížemi až velkými obtížemi“.

Co se týče vývoje v čase, hodnocení je poněkud problematické, každý rok je specifický a na různé typy domácností působí různé vlivy, což se mohlo týkat zejména období během covidové pandemie. Konkrétně šlo o zapojení na trhu práce, kdy například osoby v některých domácnostech nemohly pracovat z důvodu omezení v různých oblastech ekonomiky. Subjektivní hodnocení vycházení s příjmy jsme tedy hodnotili za posledních pět let (2019-2023), abychom se zaměřili na popis situace před a po covidové pandemii.

Pokud se soustředíme jen na kategorii, která je vnímána nejvíce negativně, tedy „s obtížemi až velkými obtížemi“, tak v domácnostech jednotlivců seniorů byl podíl domácností, které takto vycházely se svým příjmem nejvyšší v roce 2020 (29,9 %, začátek covidové epidemie) a dále v roce 2019 a 2022 (mírně nad 25 %). Domácnosti dvou dospělých, z nichž aspoň jeden je senior, nejhůře vnímaly svoji situaci v roce 2019 a v posledním sledovaném roce 2023 (14,3 % domácností vycházelo se svým příjmem s obtížemi až velkými obtížemi).

V domácnostech jednotlivců seniorů je samozřejmě jeden člen vystaven větší ekonomické nejistotě než ve dvoučlenných domácnostech, což také může mít vliv na jeho vnímání situace. Jednotlivci v seniorském věku tak v období let 2020-2022 uvedli, že vycházejí se svým příjmem s obtížemi až velkými obtížemi dvakrát až třikrát častěji, než dvoučlenné domácnosti dospělých s alespoň jedním seniorem. Svůj vliv může mít také to, že v těchto dvoučlenných domácnostech se zhruba v jedné desetině případů vyskytuje osoba mladší 65 let, u které předpokládáme participaci na trhu práce. V roce 2020 navíc každá domácnost dvou seniorů obdržela zmíněných 10 000 Kč díky tzv. rouškovnému. To mohlo mít vliv na poměrně nízký podíl obtížného vycházení s příjmy (9 - 10 %) u těchto dvoučlenných domácností s alespoň jedním seniorem.

Tabulka 3.4: Schopnost domácností vyjít se svými příjmy v Praze a Česku v roce 2023

Zdroj dat: ČSÚ, Životní podmínky

v % u každého typu domácnosti

	Domácnosti celkem			Dvojice dospělých, alespoň jeden 65+			Jednotlivec 65+ let		
	s obtížemi až velkými obtížemi	s menšími obtížemi, docela snadno	snadno až velmi snadno	s obtížemi až velkými obtížemi	s menšími obtížemi, docela snadno	snadno až velmi snadno	s obtížemi až velkými obtížemi	s menšími obtížemi, docela snadno	snadno až velmi snadno
Praha	13,7	63,3	23,0	14,3	62,3	23,4	22,3	63,3	14,5
Česko	13,7	68,6	17,7	8,8	72,5	18,7	18,1	69,0	13,0

Co se týče porovnání situace seniorů v Praze a v celé ČR v roce 2023, pak jednotlivci senioři v Praze podle svého subjektivního hodnocení vycházeli se svými příjmy hůře než je průměr v Česku. S obtížemi až velkými obtížemi vycházelo v Praze 22,3 % jednotlivců seniorů, zatímco v Česku jen 18,1 %. Rozdíly ve vnímání vlastní situace mezi domácnostmi jednotlivců seniorů v Praze a Česku jsou však menší, než u domácností dvoučlenných, kde alespoň jeden je senior.

Dvoučlenné domácnosti s alespoň jedním seniorem bydlící v Praze hodnotily vycházení se svým příjmem tak, že výrazně menší část domácností zvolila jako odpověď prostřední variantu „s menšími obtížemi, docela snadno“ (62,3 %) než v Česku (72,5 %). Naopak, v Praze bylo více těch, co vycházeli se svým příjmem výrazně hůře i výrazně lépe než celkově v Česku. „S obtížemi až velkými obtížemi“ vycházelo v Praze 14,3 % dvoučlenných domácností s alespoň jedním seniorem, v Česku pak necelých 9 %. Naopak „snadno až velmi snadno“ vycházelo se svým příjmem v Praze více domácností (23,4 %) než v Česku (18,7 %).